

Fimmtudaginn 3. mars 1983.

Nr. 125/1980. **Fjármálaráðherra og
ríkissaksóknari f. h. ríkissjóðs**

(Gunnlaugur Claessen hrl.)

gegn

Valdimar Olsen og

(Hafsteinn Baldvinsson hrl.)

Jóni Gunnari Zoëga héraðsdómslögmanni

(sjálfur)

og

Valdimar Olsen

gegn

fjármálaráðherra og

ríkissaksóknara f. h. ríkissjóðs.

Gæsluvarðhald. Skaðabótamál. Lögmannsþóknun. Sératkvæði.

Dómur Hæstaréttar.

Mál þetta dæma hæstaréttardómararnir Þór Vilhjálmsson, Ármann Snævarr og Magnús Thoroddsen og Gaukur Jörundsson og Guðmundur Skaftason, settir hæstaréttardómarar.

Aðaláfrýjandi hefur áfrýjað máli þessu með stefnu 23. júlí 1980. Dómkröfur hans eru þær, að bótafjárhæð til handa gagnáfrýjanda, Valdimar Olsen, og fjárhæð málssóknarlauna stefnda, Jóns Gunnars Zoëga, verði lækkaðar til mikilla muna. Þá krefst aðaláfrýjandi þess, að málskostnaður verði felldur niður bæði í héraði og fyrir Hæstarétti.

Gagnáfrýjandi hefur áfrýjað máli þessu með stefnu 20. ágúst 1980. Krefst hann þess aðallega, að aðaláfrýjandi verði dæmdur til að greiða honum 497.688.75 krónur með 13% ársvöxtum frá 26. janúar 1976 til 21. nóvember 1977, 16% ársvöxtum frá þeim degi til 21. febrúar 1978, 19% ársvöxtum frá þeim degi til 31. maí 1979, 22% ársvöxtum frá þeim degi til 14. júní s. á., 34.5% ársvöxtum frá þeim degi til 1. september s. á., 39.5% ársvöxtum frá þeim degi til 1. desember s. á., 43.5% ársvöxtum frá þeim degi til 1. júní 1980, 46% ársvöxtum frá þeim degi til 1. mars 1981, 42% ársvöxtum frá þeim degi til 1. júní s. á., 39% ársvöxtum frá þeim degi til 1. nóvember 1982 og 47% ársvöxtum frá þeim degi til uppsögu dóms í máli

Þessu og síðan með hæstu innlánsvöxtum frá þeim degi til greiðsludags, eins og þeir reynast á hverjum tíma. Til vara krefst gagnáfrýjandi þess, að aðaláfrýjandi verði dæmdur til að greiða honum aðra lægri fjárhæð, en með sömu vöxtum og greinir í aðalkröfu. Þá krefst gagnáfrýjandi málskostnaðar úr hendi aðaláfrýjanda í hér-aði og fyrir Hæstarétti.

Stefndi, Jón Gunnar Zoëga, krefst staðfestingar á ákvörðun héraðsdóms um málssóknarlaun.

Málsatvik eru rakin í hinum áfrýjaða dómi.

Fallast ber á það með héraðsdómi, að bætur til gagnáfrýjanda, Valdimars Olsen, beri að ákvarða á grundvelli XVIII. kafla laga nr. 74/1974, sbr. 150., 152. og 155. gr., en aðaláfrýjandi hefur viðurkennt þá bótaábyrgð.

Við ákvörðun miskabóta til gagnáfrýjanda ber einkum að líta til þess, að honum var haldið saklausum í gæsluvarðhaldi um 3½ mánaðarskeið vega gruns um, að hann væri viðriðinn stórfelldar misgerðir, þar á meðal það alvarlegasta afbrot, sem um ræðir. Húsakynni þau, sem hann var vistaður í, voru ekki forsvaranleg til svo langrar vistunar. Á meðan á gæsluvarðhaldi stóð og í framhaldi af því, varð gagnáfrýjandi síðan fyrir barðinu á einstæðri umræðu í ýmsum fjölmiðlum, er vógu að mannorði hans og annarra með getsökum og hleypidómum. Í kjölfar gæsluvarðhaldsins fylgdi skerðing á ferðafrelsi og grunsemdir, uns hið sanna í málinu var leitt í ljós.

Þegar ákveða skal miskabætur, er ekki eingöngu á hina óvenjulangvinnu gæsluvarðhaldsvist að líta, heldur einnig þá fáheyrðu andlegu og líkamlegu raun, sem henni var samfara, þótt gagnáfrýjandi hafi að lokum verið hreinsaður af öllum grun.

Með vísan til framanritaðs þykja miskabætur til gagnáfrýjanda hæfilega ákveðnar 220.000.00 krónur. Ber að dæma aðaláfrýjanda til að greiða gagnáfrýjanda þá fjárhæð ásamt vöxtum frá 10. maí 1976, svo sem segir í dómsorði.

Krafa gagnáfrýjanda Valdimars um bætur fyrir fjárhagstjón er eigi studd nægilegum rökum og verður því ekki tekin til greina.

Samkvæmt 3. tl. 154. gr. laga nr. 74/1974 ber að dæma aðaláfrýjanda til að greiða gagnáfrýjanda allan málskostnað. Staðfesta ber ákvæði héraðsdóms um málskostnað.

Þá ber að dæma aðaláfrýjanda til að greiða gagnáfrýjanda allan málskostað fyrir Hæstarétti, þar með talin málflutningslaun talsmanns hans, Hafsteins Baldvinssonar hæstaréttarlögmans, 37.500.00 krónur.

D ó m s o r ð:

Aðaláfrýjandi, fjármálaráðherra og ríkissaksóknari f. h. ríkissjóðs, greiði gagnáfrýjanda, Valdimar Olsen, 220.000.00 krónur með 13% ársvöxtum frá 10. maí 1976 til 21. nóvember 1977, 16% ársvöxtum frá þeim degi til 21. febrúar 1978, 19% ársvöxtum frá þeim degi til 31. maí 1979, 22% ársvöxtum frá þeim degi 15. júní s. á., 34.5% ársvöxtum frá þeim degi til 1. september s. á., 39.5% ársvöxtum frá þeim degi til 1. desember s. á., 43.5% ársvöxtum frá þeim degi til 1. júní 1980, 46% ársvöxtum frá þeim degi til 1. mars 1981, 42% ársvöxtum frá þeim degi til 1. júní s. á., 39% ársvöxtum frá þeim degi til 1. nóvember 1982, 47% ársvöxtum frá þeim degi til uppsögu dóms Hæstaréttar og síðan með hæstu innlánsvöxtum frá þeim degi til greiðsludags, eins og þeir verða á hverjum tíma.

Ákvæði hins áfrýjaða dóms um málskostnað á að vera ór-sakað.

Aðaláfrýjandi greiði gagnáfrýjanda allan kostnað af áfrýjun málsins, þar með talin málflutningslaun talsmanns hans, Hafsteins Baldvinssonar hæstaréttarlögmans, 37.500.00 krónur.

S é r a t k v æ ð i

Þórs Vilhjálmssonar hæstaréttardómara og Gauks Jörundssonar, setts hæstaréttardómara.

Við teljum miskabætur til gagnáfrýjanda, Valdimars Olsen, hæf-ilega ákveðnar 270.000 krónur. Í þeirri fjárhæð hefur verið tekið tillit til vaxta frá gæsluvarðhaldstíma, og samkvæmt því teljum við, að dæma ætti aðaláfrýjanda, fjármálaráðherra og ríkissaksóknara f. h. ríkissjóðs, til að greiða gagnáfrýjanda upphæðina með hæstu

innlánsvöxtum frá uppsögu dóms Hæstaréttar til greiðsludags, eins og vextir þessir verða á hverjum tíma.

Að öðru leyti erum við sammála rökstuðningi og niðurstöðum meiri hluta dómenda.

Dómur bæjarþings Reykjavíkur 29. apríl 1980.

Mál þetta, sem tekið var til dóms að loknum munnlegum málflutningi 19. mars sl., er höfðað hér fyrir þinginu með stefnu, birtri 14. júlí 1977, af Valdímar Olsen, Framnesvegi 61, Reykjavík, gegn fjármálaráðherra og ríkissaksóknara f. h. ríkissjóðs.

Dómkröfur stefnanda eru þær, að stefndu greiði bætur skv. XVIII. kafla laga nr. 74/1974 að upphæð kr. 49.768.875 ásamt 14% ársvöxtum frá 26. janúar 1976 til 21. nóvember 1977, 16% ársvöxtum frá þeim degi til 20. febrúar 1978, 19% ársvöxtum frá þeim degi til 14. júní 1979 og dömvöxtum frá þeim degi til greiðsludags og málskostnað að skaðlausu skv. framlögðum reikningi, samtals að fjárhæð kr. 3.930.062, eins og hér væri ekki um gjafsóknarmál að ræða.

Stefndu gera þær dómkröfur, að stefnufjárhæðin verði lækkuð til mikilla muna og málskostnaður verði látinn falla niður.

Sáttaumleitanir dómsins báru ekki árangur.

Málavextir.

Stefnandi var handtekinn hinn 26. janúar 1976 og úrskurðaður í 45 daga gæsluvarðhald sama dag. Gæsluvarðhaldsvist hans var síðan tvívegis framlengd um 30 daga í hvort sinn, fyrst með úrskurði 11. mars 1976, en síðan með úrskurði 11. apríl 1976. Stefnandi var látinn laus úr gæsluvarðhaldi í lok hins síðasta tímabils, 9. maí 1976, og hafði þá setið í gæsluvarðhaldi í 105 daga. Þá varð hann að sæta takmörkunum á ferðafrelsi til 1. júlí 1976.

Hinn 26. janúar 1976 voru auk stefnanda handteknir á sama tíma og af sama tilefni tveir aðrir menn, þeir Einar Gunnar Bollason og Magnús Leópoldsson, og hinn fjórði, Sigurbjörn Eiríksson, var handtekinn hinn 11. febrúar 1976. Þessir fjórir menn voru allir látnir lausir úr gæsluvarðhaldinu hinn 9. maí 1976, en öllum var gert að sæta takmörkunum á ferðafrelsi til 1. júlí 1976. Handtökurarnar hinn 26. janúar fóru allar fram á heimilum mannanna kl. 6 um morguninn, sem var mánudagur. Þessi tími hafði verið valinn, svo nokkuð öruggt væri, að til allra mannanna næðist samtímis. Kvöldið áður höfðu verið kveðnir upp úrskurðir í sakadómum Reykjavíkur, Kópavogs og Hafnarfjarðar um heimildir til handtakanna til þess að tryggja, að þær gengju tafarlaust fyrir sig. Enginn mannanna sýndi minnsta

mótþróa, og voru þeir allir fluttir í fangelsið við Síðumúla, og var tilefni handtökunnar þar skýrt fyrir þeim. Sigurbjörn Eiríksson, sem handtekinn var 11. febrúar 1976, var einnig fluttur í fangelsið í Síðumúla.

Á þessum tíma stóð yfir umfangsmikil rannsókn á hvarfi Geirfinns Einarssonar, sem fór frá heimili sínu í Keflavík kvöldið 19. nóvember 1974. Rannsókn þessi hafði staðið í rúmt ár og vakið gífurlega athygli almennings, og skýrðu fjölmiðlar sífellt frá henni. Erla Bolladóttir, tvítug stúlka, hafði setið í gæsluvarðhaldi vegna gruns um aðild að póstsvikamáli, en var látin laus skömmu fyrir jólin 1975. Sambýlismaður hennar, Sævar Marínó Ciesielski, einnig tvítugur að aldri, sat í gæsluvarðhaldi vegna aðildar að öðru mannshvarfi, hvarfi Guðmundar Einarssonar úr Reykjavík í janúar 1974. Kristján Viðar Viðarsson, kunningi þeirra og vinur, einnig tvítugur að aldri, sat og í gæsluvarðhaldi vegna aðildar að hvarfi Guðmundar Einarsson. Þá gerðist það, að hinn 22. janúar 1976 skýrði Erla Bolladóttir þeim, sem að rannsókn málsins unnu, að hún hefði mikinn beyg af einhverju og yrði fyrir ónáði af símhringingum. Hún var því boðuð til yfirheyrslu að kvöldi hins 22. janúar. Örn Höskuldsson, fulltrúi yfirsakadómara, og Sigurbjörn Viðir Eggertsson rannsóknarlögreglumaður ræddu við Erlu í skrifstofu yfirfangavardar í fangelsinu við Síðumúla, og á sama tíma ræddi Eggert Bjarnason rannsóknarlögreglumaður við Sævar Marínó í yfirheyrsluherbergi fangelsisins, og vissi hvorugt um nærveru hins. Sævar Marínó var þá spurður, hvort hann vissi, við hvað Erla var hrædd, og sagði hann þá, að það mundi vera vegna Gerfinnsmálsins. Var hann inntur nánar eftir því máli, og nefndi hann þá nöfn þeirra Einars Gunnars, Valdimars og Magnúsar og sagði, að þeir hefðu allir tekið þátt í ferð til Keflavíkur um það leyti sem Geirfinnur Einarsson hvarf. Tekin var skrifleg skýrsla af Sævari Marínó um þessi atriði. Á sama tíma komu fram mjög svipuð atriði hjá Erlu, en skrifleg skýrsla var ekki tekin af henni fyrr en daginn eftir, hinn 23. janúar. Þann dag var tekin skýrsla af Kristjáni Viðari, sem viðurkenndi að hafa tekið þátt í ferð til Keflavíkur. Hann sagði, að farið hefði verið í Dráttarbrautina í Keflavík, þar sem verið hefðu Sævar Marínó og Erla ásamt Einari Gunnari Bollasyni og fleira fólki. Þau Sævar Marínó, Erla og Kristján Viðar héldu áfram að bendla þessa fjóra menn við hvarf Geirfinns Einarssonar í framburðum sínum í eftirfarandi skýrlum:

Kristján Viðar taldi framangreinda menn viðriðna hvarf Geirfinns sem hér segir: Einar Gunnar Bollason hjá rannsóknarlögreglu 23. og 27. janúar 1976, 10. febrúar, 18. mars og 20. apríl sama ár. Enn fremur á dómþingi sakadóms hinn 31. mars og 6. apríl 1976.

Magnús Leópolðsson hjá rannsóknarlögreglu 27. janúar 1976.

Sigurbjörn Eiríksson hjá rannsóknarlögreglu 27. janúar, 10. febrúar, 18. mars og 20. apríl 1976 og enn fremur á dómþingi sakadóms 31. mars.

Valdimar Olsen hjá rannsóknarlögreglu 27. janúar, 10. febrúar, 18. mars og 20. apríl 1976. Enn fremur á dómþingi sakadóms 31. mars og 8. apríl sama ár.

Sævar Marínó bendlaði þá við hvarf Geirfinns við yfirheyrslur sem hér segir: Einar Gunnar Bollason hjá rannsóknarlögreglu 22., 25. og 27. janúar, 10. febrúar og 8. maí 1976 og á dómþingi sakadóms 1. apríl sama ár.

Magnús Leópoldsson hjá rannsóknarlögreglu 22., 25. og 27. janúar og 8. maí 1976 og á dómþingi sakadóms 1. apríl sama ár.

Sigurbjörn Eiríksson hjá rannsóknarlögreglu 27. janúar, 10. febrúar og 8. maí 1976.

Valdimar Olsen hjá rannsóknarlögreglu 22., 25. og 27. janúar, 10. febrúar og 8. maí 1976 og á dómþingi sakadóms 1. apríl sama ár.

Erla Bolladóttir bendlaði framangreinda menn við málið sem hér segir: Einar Gunnar Bollason hjá rannsóknarlögreglu 23. janúar, 3. og 10. febrúar, 3. mars, 4. maí og 1. september 1976 svo og á dómþingi sakadóms 30. mars sama ár.

Magnús Leópoldsson hjá rannsóknarlögreglu 23. janúar, 3. og 10. febrúar, 4. maí og 1. september 1976 og á dómþingi sakadóms 30. mars og 7. apríl sama ár.

Sigurbjörn Eiríksson hjá rannsóknarlögreglu 3. og 10. febrúar og 1. september 1976 og á dómþingi sakadóms 30. mars sama ár.

Valdimar Olsen hjá rannsóknarlögreglu 3. febrúar og 1. september 1976.

Framburðir ákærðu leiddu til þess, að þeir Valdimar Olsen, Einar Gunnar Bollason og Magnús Leópoldsson voru handteknir að morgni 26. janúar 1976. Við yfirheyrslu hjá rannsóknarlögreglu þann dag neituðu þeir allir alfarið að hafa nokkra hugmynd um hvarf Geirfinns Einarssonar eða vita um nokkuð, sem varpað gæti ljósi á, hvernig það kynni að hafa borið að höndum. Þennan sama dag voru þeir úrskurðaðir í gæsluvarðhald í allt að 45 dögum. Hinn 11. mars 1976 var gæsluvarðhald þeirra framlengt í allt að 30 dögum og hinn 9. apríl var það enn framlengt í allt að 30 dögum.

Sigurbjörn Eiríksson var handtekinn hinn 11. febrúar 1976, og við yfirheyrslu hjá rannsóknarlögreglu þann dag neitaði hann með öllu að vita nokkuð um það, hvernig hvarf Geirfinns Einarssonar kynni að hafa borið að höndum. Sigurbjörn var þennan dag úrskurðaður í gæsluvarðhald í allt að 45 dögum. Það gæsluvarðhald var síðan framlengt hinn 27. mars í allt að 30 dögum og enn hinn 26. apríl í allt að 45 dögum.

Hinn 9. maí 1976 var svo öllum mönnunum fjórum sleppt úr haldi. Neituðu þeir allan þann tíma, á meðan þeir sátu í gæsluvarðhaldi, að eiga nokkurn hlut að hvarfi Geirfinns Einarssonar eða hafa yfirleitt nokkra hugmynd um málið.

Undir hinni umfangsmiklu rannsókn málsins fór grunur að beinast að

þeim Sævari Marínó, Erlu og Kristjáni Viðari um aðild að hvarfi Geirfinns Einarssonar, og í yfirheyrslum fóru þau að staðhæfa, að Guðjón Skarphéðinsson hefði átt þátt í dauða Geirfinns. Guðjón þessi var handtekinn hinn 12. nóvember 1976 og úrskurðaður í gæsluvarðhald. Skýrði hann að lokum frá raunverulegum afdrifum Geirfinns. Hinn 16. mars 1977 var gefin út ákæra á hendur Kristjáni Viðari Viðarssyni, Sævari Marínó Ciesielski, Guðjóni Skarphéðinssyni og Erlu Bolladóttur fyrir manndráp og rangar sakargiftir. Ákærðu Kristjáni Viðari, Sævari Marínó og Erlu var gefið að sök að hafa á árinu 1976 gerst sek um rangar sakargiftir í skýrslum, er þau gáfu rannsóknarlögreglunni í Reykjavík og á dómþingi sakadóms Reykjavíkur. Voru það samantekin ráð þeirra að bera í skýrslum þessum þær röngu sakir á Einar Gunnar Bollason, Magnús Leópoldsson, Sigurbjörn Eiríksson og Valdimar Olsen, að þeir hefðu átt hlut að dauða Geirfinns Einarssonar og smyglbrotum. Leiddu þessar sakargiftir til þess, að mönnum þessum var gert að sæta langvinnu gæsluvarðhaldi í þágu rannsóknar þessara sakarefna.

Fyrir sakadómi Reykjavíkur viðurkenndu þau Erla og Sævar Marínó, að þetta væri rétt. Sævar Marínó kvað þetta hafa verið samantekin ráð upphaflega og gerð í því skyni að rugla fyrir rannsóknaraðilja við rannsókn málsins. Erla skýrði frá því, að einhvern tímann stuttu eftir ferðina til Keflavíkur 19. nóvember 1974 og dauða Geirfinns Einarssonar hafi ákærðu öll hist heima hjá Kristjáni Viðari að Grettisgötu 82. Þau hafi rætt sín á milli, hvað gera skyldi, ef upp kæmist um þátt þeirra í dauða Geirfinns Einarssonar. Ákveðið hafi verið að blanda Klúbbmönnum, þ. e. Magnúsi Leópoldssyni og Sigurbirni Eiríkssyni, inn í málið, ef upp kæmist, svo og bróður hennar, Einari Bollasyni, og Valdimar Olsen. Erla skýrði frá því, að þeim Sævari Marínó hafi báðum verið illa við Einar bróður hennar, og lýsti hún því, er hún taldi Einar hafa gert á hluta hennar, og nefndi m. a., að Einar hafi verið mikið á móti því, að hún væri með Sævari Marínó. Erla kvaðst ekki hafa átt neitt sökótt við Valdimar Olsen og hann hafi aldrei gert neitt á hennar hluta. Hún hafi þekkt Huldu, systur Valdimars, og taldi Erla, að Valdimar hafi verið blandað í málið til þess að gera það eitthvað trúlegra. Hins vegar viðurkenndi Kristján Viðar ekki, að þetta væri rétt, og kannaðist ekki við, að það hefðu verið samantekin ráð að blanda ofangreindum mönnum í Geirfinnsmálið. Hann skýrði frá því, að hann teldi, að sagan um tengsl þeirra Einars Bollasonar, Valdimars Olsen og Sigurbjörns Eiríkssonar við málið hafi verið frá Erlu komin og að lögreglumennirnir hafi trúað henni.

Guðjón Skarphéðinsson sagði við yfirheyrslu hjá rannsóknarlögreglu 8. desember 1976, að hann gæti fullyrt, að Einar Bollason, Magnús Leópoldsson, Valdimar Olsen og Sigurbjörn Eiríksson væru allir saklausir af dauða

Geirfinns Einarssonar. Hann hafi engan þátt átt í því að bendla þá saklausa við þetta mál. Hann sagði, að verið gæti, að eftir að Sævar Marínó kom til landsins frá Danmörku í mars 1975, hafi hann látið eitthvað að því liggja, svo Guðjón heyrði, að Klúbbmenn væru við málið riðnir. Það hafi þá verið almannarómur, en alls ekki hafi veri talað um að flækja málið með því að bendla þá við það, ef ákærðu yrðu handtekin. Hann kvað sér hafa verið fullljóst, að þessir menn væru saklausir, þegar þeir voru settir í gæsluvarðhald, og hafi þetta hvílt mjög á samvisku sinni, þótt hann hefði ekki haft kjark til að segja frá málinu þá.

Með dómi sakadóms Reykjavíkur, uppkveðnum 19. desember 1977, voru ákærðu Sævar Marínó, Erla og Kristján Viðar fundin sek og talin hafa gerst brotleg við 1. mgr. 148. gr. almennra hegningarlaga. Segir í dóminum: „Ákærðu Sævar Marínó, Erla og Kristján Viðar hafa öll viðurkennt að hafa gefið áður raktar skýrslur hjá lögreglu og fyrir dómi um þátttöku margnefndra fjögurra manna í ferð til Keflavíkur 19. nóvember 1974 og í átökum, sem leiddu til dauða Geirfinns Einarssonar, svo og um smygl þeirra á áfengi. Ákærðu Sævar Marínó og Erla fullyrða bæði, að það hafi verið samantekin ráð allra ákærðu að bendla menn þessa við málið, ef þau yrðu handtekin, til að torvelda rannsóknina. Þessu hefur Kristján Viðar neitað, en framburðir hans gefa þetta þó sterklega til kynna. Verður að telja, að hann beri fulla ábyrgð á framangreindum skýrslum sínum og framburður hans um, að rannsóknarmenn og fangaverðir hafi ráðið því, hvert yrði efni þessarar skýrslu, ekki tekin til greina.“

Í dómi þessum var talið sannað, að ákærðu Kristján Viðar, Sævar Marínó og Guðjón hafi ráðist á Geirfinn Einarsson í Dráttarbrautinni í Keflavík um kvöldið 19. nóvember 1974, tekið hann hálstaki, barið hann mað hnefum og spýtu, uns hann beið bana. Var tekið fram, að þótt ákærðu segðust ekki hafa ætlað að svipta Geirfinn lífi, hafi árasin á hann verið með þeim hætti, að þeim hafi átt að vera ljóst, að hún gat leitt til dauða. Voru ákærðu því taldir hafa með atferli sínu orðið brotlegir gegn 211. gr. almennra hegningarlaga. Ákærðu Kristján Viðar og Sævar Marínó voru fundnir sekir um að hafa svipt lífi Guðmund Einarsson í Hafnarfirði auk auðgunarbrotu og fleiri brota. Dóminum var áfrýjað til Hæstaréttar, sem kvað upp dóm sinn 22. febrúar 1980.

Í dómi Hæstaréttar segir um II. kafla ákærunnar, þ. e. um rangar sakargiftir á hendur Erlu Bolladóttur, Kristjáni Viðari Viðarssyni og Sævari Marínó Ciesielski, að framburðir hinna ákærðu, þar sem þau bendli fjóra nafngreinda menn við andlát Geirfinns Einarssonar, séu raktir í héraðsdómi svo og játningar ákærðu Erlu og Sævars um, að þetta hafi verið samantekin ráð hjá hinum ákærðu til að torvelda rannsókn málsins. Ákærði Kristján hafi að vísu ekki gengist við því, að um samantekin ráð hafi verið að ræða,

en fullljóst sé, að hann hafi borið fjóra menn röngum sökum gegn betri vitund og beri refsíðabyrgð á því. Með þessari athugasemd og að öðru leyti með vísan til héraðsdómsins beri að staðfesta þau málalok, að hin ákærðu hafi með háttsemi sinni gerst sek um brot á 1. mgr. 148. gr. almennra hegningarlaga, sbr. 15. gr. laga nr. 101/1976, sem hér eigi við, sbr. 2. gr. almennra hegningarlaga. Framburðir ákærðu hafi leitt til þess, að þeir fjórir menn, er þau hafi borið sökum, hafi sætt alllangri gæsluvarðhaldsvist, og beri við ákvörðun refsingar að líta til þessarar afdrifaríku afleiðinga af broti þeirra.

Málsástæður og lagarök.

Stefnandi, Valdimar Olsen, styður kröfur sínar þeim rökum, að bóta-ábyrgð ríkissjóðs sé viðurkennd í 18. kafla um meðferð opinberra mála nr. 74/1974. Í þessu tilfelli megi þó telja bótaskyldu ríkissjóðs mun ríkari en ella. Hið stórfellda gáleysi rannsóknardómara og starfsmanna hans við rannsókn málsins sé slíkt, að reglur húsbóndaábyrgðar og almennar reglur skaðabótaréttarins komi hér til ályktunar. Erfitt sé að meta, hvað séu edlilegar bætur fyrir hinn mikla miska og tjón, sem hann hafi orðið fyrir, en allavega sé ljóst, að aldrei verði slíkt áfall hans bætt að fullu. Ekki fari á milli mála, að rannsóknin á hvarfi Geirfinns Einarssonar sé ein umfangsmesta sakadómsrannsókn á Íslandi. Hún hafi staðið yfir látlaust frá 19. nóvember 1974 til 16. mars 1977. Hið dularfulla hvarf Geirfinns Einarssonar og síðustu þekktu ummæli hans hafi gefið hugmyndum manna byr undir báða vængi með þeim afleiðingum, að fjölmargar skýringar hafi orðið til um örlög Geirfinns. Dagblöðin hafi verið aðalvettvangur og gróðrarstía kjaftasagna og um tíma hafi blandast m. a. þáverandi dómsmálaráðherra inn í málið og hafi það verið rætt á Alþingi Íslendinga. Í októbermánuði árið 1975 hafi verið til athugunar hjá rannsóknarlögreglu ein slík saga, sem síðar hafi orðið viðtekin skýring á hvarfi Geirfinns Einarssonar. Fjölskylda manns að nafni Guðmundur Agnarsson hafi gefi skýrslu um þátt Guðmundar í hvarfi Geirfinns Einarssonar. Hafi Guðmundur þessi sagt fjölskyldu sinni sögu og einnig fjölmörgum öðrum aðiljum. Sagan var í stuttu máli sú, að Guðmundur Agnarsson ásamt Magnúsi Leópoldssyni, Sigurbirni Eiríkssyni og Geirfinni Einarssyni hafi ætlað að sækja smyglað áfengi út á sjó, en slys hafi orðið í þessari ferð, sem leitt hafi Geirfinn til dauða. Við yfirheyrslu hafi Guðmundur þessi viðurkennt, að sögur sínar hefðu verið uppspuni frá rótum, en hann hefði búið þær til eftir þeim sögusögnum sem þá hefðu gengið manna á milli. Ugglaust hafi þremmenningarnir Erla, Sævar og Kristján heyrt slíka sögu.

Vitað sé, að nauðsynlegt geti verið að hneppa menn í gæsluvarðhald af ýmsum ástæðum og að saklausir menn geti átt slíkt yfir höfði, enda sé

þeim mönnum tryggður bótaréttur. Þó verði að gera þær kröfur til valds-
manna, að þeir beiti valdi sínu til að úrskurða menn í gæsluvarðhald af
ýtrustu varfærni og í sem stystan tíma. Í máli þessu hafi þessa eigi verið
gætt og hafi allir aðiljar, sem nálægt rannsókn yfir stefnanda komu, brugð-
ist skyldu sinni og sýnt af sér stórkostlegt gáleysi. Slík handvömm þeirra
geri bótaskyldu rikissjóðs enn rikari. Stefnandi leggur áherslu á, að þrátt
fyrir það, að þremmenningarnir Erla, Sævar og Kristján hefðu sífellt verið
að breyta framburðum sínum, að frásögn þeirra hafi verið afsönnuð, að
almannarómur hafi tengt órökstutt Sigurbjörn Eiríksson og Magnús Leó-
poldsson hvarfi Geirfinns, að Einar Bollason hafi verið sérstakur óvildar-
maður Sævars Marínós, að Valdimar Olsen hafi verið sérstaklega illa
þokkaður af þremmenningunum, þá hafi dómariinn samt sem áður talið sér
fært að úrskurða stefnanda í gæsluvarðhald og halda honum þar í 105 daga
vegna framburðar þremmenninganna. Rannsóknarmenn hafi neitað að rann-
saka fjarvistarsönnun stefnanda. Þeir hafi reynt að villa um fyrir honum
í yfirheyrslum með því að gefa honum rangar upplýsingar. Hann hafi ekki
fengið að tala við réttargæslumann sinn og hann hafi ekki fengið að fara
út undir bert loft allan þann tíma, sem hann sat í gæsluvarðhaldi. Hann
hafi verið áreittur af fangavörðum og yfirheyrður af þeim og hann hafi
verið geymdur í húsnæði, sem heilbrigðisráð Reykjavíkur hafi talið ónot-
hæft. Hann hafi orðið fyrir hverju áfallinu á fætur öðru. Vanlíðan í fang-
elsinu hafi verið mikil og aðbúnaður hræðilegur. Miski hans hafi því orðið
meiri en efni stóðu til af ýmsum ástæðum, sem stefndu beri beina ábyrgð
á. Fjölskylda hans hafi orðið fyrir miklu hnjaski og áfalli, á meðan hann
sat í gæsluvarðhaldi, og allur almenningur hafi þegar verið búinn að sak-
fella hann fyrir hlutdeild í hvarfi Geirfinns. Rannsóknarmenn hafi aðstoðað
almenning við slíka sakfellingu, m. a. með því að halda blaðamannafund,
þar sem þeir hafi undirstrikað sektarmöguleika Valdimars.

Stefnandi styðji fjárhæð bótakröfu sinnar þeim rökum, að árið 1959 hafi
Hæstiréttur dæmt í málinu nr. 79/1958 manni að nafni Róbert P. Walsh
kr. 15.000.00 í bætur vegna gæslu í einn sólarhring. Sé miðað við meðal-
laun verkamanna samkvæmt upplýsingum Hagstofunnar, sem hafi í okt-
óber 1955 verið kr. 17.85 á klukkustund og í maímánuði 1976 kr. 382.02
á klukkustund, hafi hækkun þeirra verið 21.4017 sinnum. Eftir atvikum
megi telja eðlilegt að miða við þetta fordæmi, þó að atvikin í umræddum
dómi hafi ekki að öllu leyti verið eins. Fyrir 105 daga gæsluvarðhald og
50 daga frelsisskerðingu, eða samtals 155 daga, reiknist kr. 49.768.875 með
því að margfalda dagafjölda með 21.4017 og geri það hina umstefndu fjár-
hæð. Þetta verði að telja hógværar bótakröfur fyrir það að sitja í gæslu-
varðhaldi í 105 daga og sæta frelsisskerðingu í 50 daga vegna handvamm-
starfsmanna ríkisins. Fyrir það að vera bendlaður við umfangsmesta glæpa-

mál á Íslandi og fyrir það að vera sakfelldur og niddur af almenningi sem morðingi, smyglari og svikari. Telja verði, að ríkissjóður verði að bæta stefnanda það tjón og þann miska sem íslenska þjóðin hafi þannig valdið honum. Verulegar bætur honum til handa gætu undirstrikað sakleysi hans í máli þessu um leið og ríkisvaldið viðurkenni mistök sín.

Stefndu viðurkenna bótakyldu sína, þar sem hún sé hlutlæg í tilvikum sem þessum og einnig vegna þess, að játningar liggi fyrir um sakaráburð og meinsæri. Stefndu andmæla því hins vegar eindregið, að saknæmt atferli hafi verið af hálfu ríkisvaldsins á þáttum þeirra og aðgerðum gagnvart stefnanda, og styðja kröfu sína um lækkun bótakrafna stefnanda með þeim rökum, að ekkert sé í ljós leitt um, að mistök hafi átt sér stað við framkvæmt rannsóknarinnar. Staðhæfingar lögmanns stefnanda um framkvæmd rannsóknarinnar séu í beinni mótsögn við ummæli hans, á meðan rannsóknin stóð yfir, þ. e. 17. maí 1976, og virðist lögmaður stefnanda hafa skipt um skoðun á þessum mikilvæga þætti málsins. Hafa verði í huga, að upplýst sé, að um hafi verið að ræða samantekin ráð a. m. k. þriggja aðilja um að bendla stefnanda og þrjá menn aðra við hvarf Geirfinns Einarssonar. Þegar ekki hafi þótt lengur umflúið að grípa til umræddra aðgerða lögreglu og sakadóms í janúar 1976, hafi legið fyrir nær samhljóða framburðir um aðild stefnanda og annarra að þessu manns-hvarfi. Þeir, sem þetta hafi borið, hafi á þessum tíma ekki getað haft samráð sín í milli. Framburður manns nokkurs hjá lögreglu nokkrum mánuðum áður hafi einmitt mjög verið í sama farvegi og því hefði miðað við þær aðstæður, sem þarna höfðu skapast, verið óverjandi af hálfu rannsóknarlögreglu og dómara að hafast ekki að gagnvart stefnanda og þeim öðrum, er bornir hafi verið sams konar sökum. Þegar gæsluvarðhaldsúrskurður yfir stefnanda hafi verið kærður til Hæstaréttar, hafi Hæstiréttur staðfest þegar réttmæti þessara aðgerða. Síðan hafi orðið að framlengja gæsluvarðhaldsvist stefnanda, þar sem rannsóknin hafi í hvorugt skiptið verið svo vel á veg komin, að unnt hafi verið að staðhæfa, að sakargiftirnar hefðu ekki við rök að styðjast. Hafa beri í huga, að erfiðlega hafi gengið að færa sönnur á ferðir stefnanda hið örlagaríka kvöld 19. nóvember 1974 og hið sama hafi gilt að þessu leyti um þá þrjá menn aðra, er ásamt stefnanda hafi verið sakaðir um aðild að hvarfi Geirfinns Einarssonar. Vitneskja um ólöglega meðferð stefnanda á áfengi áður, sem fram kom undir rannsókn málsins, hafi sist verið til þess fallin að draga úr líkum á aðild hans að téðu manns-hvarfi svo mjög mikið sem áfengis- og tolllagabrot hafi sett mark sitt á rannsóknina. Einnig beri að benda á, að stefnandi hafi fengið send tvö skotvopn frá Bandaríkjunum í byrjun apríl 1976, meðan hann sat í gæsluvarðhaldinu, og hafi slíkt ekki verið til að gera sakleysi hans sennilegra.

Til rannsóknar hafi verið einhver flóknustu og alvarlegustu sakamál síðari tíma, er illa hafi gengið að henda reiður á og tekið hafi verið að þruga þjóðlífið allt og setja svip sinn á stjórn málaumræður. Í vitund almennings a. m. k. hafi mál þessi tengst með réttu eða röngu fjölmörgum brotamálum öðrum og hafi því verið óverjandi með öllu af hálfu rannsóknaraðilja að láta ekki svo samræmdan framburð einangraðra sakarábera leiða til harkalegri viðbragða en ella, þar sem minnstu málsþjöll hafi nú getað skipt sköpum um það, hvort nokkru sinni tækist að ráða hinum torleystu sakamálum til lykta.

Stefndu telja fjárkröfur stefnanda bæði óraunhæfar og ósanngjarnar og andmæla þeim einnig sem ósundurgreindum með öllu. Ekkert bendi til þess, að stefnandi hafi í raun beðið fjártjón, og sé vinnutjónskrafa stefnanda vanreifuð og órrökstudd. Hér virðist aðeins vera um miskabótakröfu að ræða, en miska sé erfitt að meta. Stefndu andmæla því sjómarmiði stefnanda, að verulegar bætur honum til handa undirstriki sakleysi hans í málinu. Látið sé í það skína af hálfu stefnanda, að dómur sakadóms Reykjavíkur yfir sakaráberum 19. desember 1977, þar sem þeir hafi verið dæmdir í þyngstu refsingar fyrir meinsæri og mannorð stefnanda hreinsað af öllum grun, og dómur Hæstaréttar 22. febrúar 1980, sem staðfest hafi dóm sakadóms, hafi litlu sem engu breytt um trú almennings á sekt eða sakleysi stefnanda. Stefndu bendi á, að mannorðshnekkir stefnanda vegna gæsluvarðhaldsins hafi verið tímabundinn og hann hafi fengið uppreisn æru með yfirlýsingum rannsóknaraðilja þegar í ársbyrjun 1977. Stefndu andmæla því eindregið, að miski stefnanda hafi aukist vegna meintra ávirðinga rannsóknaraðilja og fangavarda í hans garð. Slíkum ásökunum sé algerlega vísað á bug sem röngum og ósönnuðum. Frásögn stefnanda af samskiptum rannsóknaraðilja við fjölmiðla andmæli stendur sem rangri. Ekki hafi verið hjá því komist að gefa almenningi kost á að fylgjast með rannsókn málsins og framvindu mála, en mjög hafi verið reynt að stilla í hóf frásögnum af gangi rannsóknarinnar. Engar upplýsingar hafi verið gefnar út fyrir utan mjög þröngan hóp rannsóknarmanna, þótt fjölmiðlar hafi leitað mjög fast eftir fréttum af rannsókninni, og vítað var, að fjölmiðlar hafi engan veginn verið ánægðir með, hversu upplýsingar hafi verið af skornum skammti. Þarna hafi verið staðið eðilega að málum af hálfu rannsóknaraðilja, en auðvitað geti ríkisvaldið ekki borið ábyrgð á þeim skrifum er einstök blöð, sem misvönd séu að virðingu sinni, láti sér sæma að birta. Þannig bendi stefndu á, að bótakröfur stefnanda séu fjarstæðukenndar og að þær eigi að lækka verulaega. Bætur í slíkum tilvikum eigi frekar að vera táknrænar, þar sem svo háar bætur eigi nánast að hafa einhver varnaðaráhrif, en slík áhrif séu ekki nauðsynleg í þessum tilfellum, þar sem um sérstaka heimild til gæsluvarðhalds sé að ræða og henni verði að beita í slíkum tilvikum.

Varnaðaráhrif skipti hér því ekki máli. Stefnandi geti ekki borið fjárhæð bótanna við aðeins eitt fordæmi Hæstaréttar, þar þurfi að skoða fleiri dóma til þess að athuga, hvort venja hafi skapast í slíkum tilvikum. Þegar dómur séu athugaðir yfir nokkurt árabíll, komi í ljós, að vísbending sé í Hæstaréttardómum um það, að ekki hafi skapast dómvenja í þá átt, sem stefndi haldi fram.

Niðurstaða.

Eins og rakið hefur verið, urðu þau málalok bæði í sakadómi Reykjavíkur og Hæstarétti, að þeir Sævar Marínó Ciesielski, Kristján Viðar Viðarsson og Guðjón Skarphéðinsson hafi ráðið Geirfinni Einarssyni bana í Dráttarbrautinni í Keflavík 19. nóvember 1974 og að Erla Bolladóttir hafi um þetta vitað og tekið þátt í að flytja líkið á afvikinn stað, þar sem það hefur ekki fundist enn. Eftir þetta hafi verið samantekin ráð þeirra Erlu, Sævars og Kristjáns að bendla fjóra nafngreinda menn við atburðinn til þess að torvela rannsókn málsins. Þau hafi valið fjóra menn, stefnanda og þrjá aðra, og þessa menn báru þau sökum sitt í hverju lagi hjá þeim, sem um rannsókn þessa umfangsmikla máls fjölluðu. Tilgangi sínum náðu þau, mennirnir voru handteknir og úrskurðaðir í gæsluvarðhald, og rannsókn málsins torvelaðist og beindist á rangar brautir, þar til upp komst.

Þegar yfir rannsókn þessa sakamáls er litið, verður ekki séð, að um aðra kosti hafi verið að ræða en hneppa þessa menn í gæsluvarðhald og rannsaka, hvaða hugsanlega hlutdeild þeir hafi getað átt í verknaðinum. Það tókst að upplýsa um sakleysi þeirra að lokum, en það tók sinn tíma, og verður ekki séð, að þar hafi átt sinn þátt nokkur mistök eða gáleysi rannsóknarmanna, sem skapi ríkissjóði aukna bótaábyrgð gagnvart mönnum. Menn eru varnarlausir fyrir slíkum sakaráburði, og er meinsæri því meiri háttar afbrot í almennum hegningarlögum, og liggur við því allt að 16 ára fangelsisrefsing, hafi brotið haft eða verið ætlað að hafa í för með sér velferðarmissi, eins og hér var raunin á. Þau Erla, Sævar og Kristján stóðu því beinlínis að því, að mennirnir voru teknir höndum og settir saklausir í gæsluvarðhald, sem þeir eiga rétt á að fá bætt skv. reglum XVIII. kafla laga um meðferð opinberra mála. Ríkissjóður ber ábyrgð á slíkum bótum, enda þótt sýnt sé, að athafnir þær, sem bótaskyldar eru, hafi verið óviðráðanlegar, eins og á stóð, og rannsóknardómara og lögreglumönnum verði á engan hátt kennt um. Ber því að dæma stefnda ríkissjód til að greiða stefnanda bætur fyrir fjártjón það og miska, sem hann verður talinn hafa orðið fyrir.

Í kröfugerð sinni hefur stefnandi ekki aðgreint kröfu fyrir sérstakt fjárhagstjón, er hann hafi orðið fyrir vegna aðgerða stefndu, en telja verður, að líkur séu fyrir tjóni. Dómurinn telur einsýnt, að stefnandi hafi liðið

þjáningar í gæsluvarðhaldinu og eftir það og að mikið andlegt álag sé að vera hnepptur saklaus í strangt gæsluvarðhald, sem framlengt er tvisvar sinnum með úrskurðum og verður að lokum 105 dagar að lengd. Þótt ekki sé fallist á það með stefnanda, að um mistök hafi verið að ræða af hálfu rannsóknarmanna í störfum sínum og samskiptum við fjölmiðla, verður að telja, að miski sé nógur samt. Verður að telja bætur til stefnanda hæfilega ákveðnar kr. 18.000.000. Er þá sérstaklega haft í huga, að stefnandi hafði ekkert gert, sem varpað gat grun á hann fyrir hinn alvarlega verknað, sem hann var borinn sökum. Hér var einungis um að ræða samantekin ráð afbrotamanna um að varpa sök á stefnanda og þrjá menn aðra, ef athygli færi að beinast að þeim fyrir verknað, sem þau höfðu sjálf unnið. Þetta mál er svo sérstætt og vakti svo mikið umtal meðal alls almennings í landinu, að seint verður um gróíð. Verður stefndu gert að greiða stefnanda fjárhæð þessa ásamt vöxtum, eins og krafist er, en þeir dæmast frá 10. maí 1976. Dómvextir ákveðast hæstu innlánsvextir skv. 1. gr. laga nr. 56/1979.

Einnig verður stefndu gert að greiða stefnanda málskostnað, sem þykir hæfilega ákveðinn kr. 2.450.000, en af þeirri fjárhæð hljóti talsmaður stefnanda, Jón Gunnar Zoëga héraðsdómslögmaður, kr. 2.300.000 í máls-sóknarlaun.

Garðar Gíslason borgardómari kvað upp dóminn, en uppsaga hans hefur dregist vegna umfangs málsins.

D ó m s o r ð:

Stefndi, ríkissjóður, greiði stefnanda, Valdimar Olsen, kr. 18.000.000 með 13% ársvöxtum frá 10. maí 1976 til 21. nóvember 1977, 16% ársvöxtum frá þeim degi til 20. febrúar 1978, 19% ársvöxtum frá þeim degi til 31. maí 1979, 22% ársvöxtum frá þeim degi til 14. júní 1979 og 34.5% ársvöxtum frá þeim degi til 1. september 1979, 39.5% ársvöxtum frá þeim degi til 1. desember s. á. og 43.5% ársvöxtum frá þeim degi til uppsögu dóm þessa og síðan með hæstu innlánsvöxtum frá þeim degi til greiðsludags, eins og þeir verða á hverjum tíma.

Gjafsóknarkostnaður greiðist úr ríkissjóði, kr. 2.450.000, þar með talin málssóknarlaun talsmanns stefnanda, Jóns Gunnars Zoëga héraðsdómslögmanns, kr. 2.300.000.

Dóminum ber að fullnægja að viðlagðri aðför að lögum.